

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Frida Johnsson

Att skjuta eller inte skjuta varg
– Är den svenska licensjakten förenlig med
gällande rätt?

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Jesper Blomberg

Termin: VT 2016

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Allmänt	4
1.2 Uppsatsens syfte	4
1.3 Frågeställningar	4
1.4 Avgränsningar	5
1.5 Perspektiv och metod	5
1.6 Material	7
1.7 Uppsatsens disposition	7
2 DEN SVENSKA VARGSTAMMEN	9
3 GÄLLANDE RÄTT	10
3.1 EU-rätt	10
3.1.1 Syftet med AHD	11
3.1.2 Skyddet i AHD	12
3.1.3 Undantagen från skyddet i AHD	12
3.1.4 Avgörande från EU-domstolen	15
3.2 Svensk rätt	16
3.2.1 Miljöbalken och artskyddsförordningen	16
3.2.2 Jaktlagen och Jaktförordningen	18
4 LICENSJAKT	20
4.1 Licensjakt 2013	21
4.1.1 Bakgrund	21
4.1.2 Kammarrättens bedömning	22
4.2 Licensjakt 2016	23
4.2.1 Bakgrund	24
4.2.2 Kammarrättens bedömning	25
5 KOMMISSIONENS YTTRANDE	27

5.1	Regeringens svar	28
6	ANALYS	29
6.1	Gynnsam bevarandestatus	29
6.2	Licensjaktens förenlighet	30
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	33

Summary

Wolves have occurred naturally across the country throughout history but disappeared almost completely from the Swedish fauna during the 20th century. Now the wolf has again established itself in Sweden. The prerequisites for managing wolves through hunting, known as licensed hunting, are strictly restricted. The provisions regulating the possibility to licensed hunting of wolves are based on the EU Habitats Directive. These provisions have primarily been implemented in the Swedish hunting legislation, but also in a special regulation for species protection. The purpose of the Habitats Directive is to safeguard biodiversity. According to the Habitats Directive the wolf should be considered a strictly protected species and therefore the cardinal rule prohibits hunting and killing of wolves. Exceptions to the cardinal rule are allowed, but only under strictly defined conditions. These require that no other alternative than hunting is available and that the hunt does not hinder the maintenance of favorable conservation status of the species. Furthermore, all the specified requirement of Article 16.1 e in the Directive must be fulfilled for a legal application of licensed hunting to be granted.

In spite of the stringent requirements for licensed hunting, decisions on exceptions have been made every year since 2010 except for 2012. The Swedish Administrative Courts have tried the decisions on licensed hunting at three occasions. In all three cases the Courts concluded that the decisions were taken in violation of the law. The decisions were neither appropriate nor proportionate. In an additional reasoned opinion in 2015, the Commission clarified that the Swedish licensed hunting of wolves has not been in conformity with the regulation of the Habitat Directive. The Swedish government did not agree to this in their reply. This essay highlights the strong environmental legal protection that the wolf receives as a result of EU law. The analysis questions whether the authorities have, to a large enough extent, considered the wolf's strict protective value when deciding on licensed hunting, and thus violated the applicable law.

Sammanfattning

Varg har naturligt förekommit i hela landet genom historien men arten försvann nästan helt ur den svenska faunan under 1900-talet. Nu har vargen återigen etablerat sig i Sverige.

Förutsättningarna för att förvalta varg genom jakt, så kallad licensjakt, är strikt begränsat. De bestämmelser som reglerar möjligheten till licensjakt på varg grundar sig på EU:s art- och habitatdirektiv, AHD. Dessa har framförallt implementerats i jaktlagstiftningen men även i artskyddsförordningen, ASF. Syftet med AHD är att säkerställa den biologiska mångfalden. Enligt AHD anses vargen vara en strikt skyddad art som enligt huvudregeln inte avsiktligt får dödas. Enligt undantaget får licensjakt beslutas och vargen dödas endast när någon annan lämplig lösning inte finns och dödandet inte försvårar upprätthållandet av den gynnsam bevarandestatus. Dessutom måste licensjakten uppfylla vissa ytterligare krav i artikel 16.1 e AHD.

Trots de stränga kraven för beviljandet av licensjakt, har beslut om denna jakt fattats varje år sedan 2010 med undantag för 2012. Förvaltningsrätterna och kammarrätterna har prövat besluten om licensjakt vid tre tillfällen och vid samtliga tillfällen kommit fram till att besluten inte varit förenliga med gällande rätt, då besluten varken varit ändamålsenliga eller proportionerliga. Genom ett kompletterande motiverat yttrande 2015 förklarade EU-kommissionen att de inte ansåg att den svenska licensjakten på varg varit förenlig med bestämmelserna i AHD. Regeringen höll inte med denna bedömning i sitt svar till kommissionen. I uppsatsen framhålls det starka miljörättsliga skyddet som vargen erhållit till följd av EU-rätten. I analysen ifrågasätts därmed om myndigheterna i tillräckligt stor omfattning har beaktat vargens strikta skyddsvärde vid beslut om licensjakt eller om den svenska licensjakten sker i strid med gällande rätt.

Förkortningar

AHD	Rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter (art- och habitatdirektivet)
ASF	Artskyddsförordningen (2007:845)
Bernkonventionen	Konventionen om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö (Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats)
CBD	Konventionen om biologisk mångfald (Convention on Biological Diversity)
EU	Europeiska unionen
EU-domstolen	Europeiska unionens domstol
FEU	Fördraget om Europeiska unionen
FEUF	Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt
Fågeldirektivet	Rådets direktiv 79/409/EEG av den 2 april 1979 om bevarande av vilda fåglar
HFD	Högsta förvaltningsdomstolen
JF	Jaktförordningen (1987:905)
JL	Jaktlagen (1987:259)
Kommissionen	Europeiska kommissionen
MB	Miljöbalken
RF	Regeringsformen

1 Inledning

1.1 Allmänt

Naturen ligger mig varmt om hjärtat och därför ville jag skriva en uppsats som behandlar miljöintresset. Licensjakt på varg är något som har debatterats flitigt och varit på tapeten under en längre tid. Så sent som i april (2016) kom Kammarrätten i Göteborg med ett avgörande som slog fast att länsstyrelsens beslut om licensjakt på varg inte varit förenligt med gällande rätt. Det är tredje gången under en period av fyra år som domstolen kommer fram till denna slutsats. Därför bestämde jag mig för att undersöka hur regleringen av licensjakt på varg ser ut, för att sedan empiriskt granska hur regleringen tillämpas i praktiken. Uppenbarligen finns det olika åsikter om hur gällande rätt ska tolkas. Något som i uppsatsen åskådliggörs genom Naturvårdsverkets/länsstyrelsernas beslut om licensjakt på varg och domstolarnas bedömning av besluten. Även den delade uppfattningen som finns mellan regeringen och kommissionen avseende licensjakt på varg behandlas i uppsatsen.

1.2 Uppsatsens syfte

Syftet med uppsatsen är att undersöka om licensjakt på varg i Sverige sker i enlighet med svensk och europeisk rätt.

1.3 Frågeställningar

Den huvudsakliga frågeställningen är huruvida licensjakt på varg i Sverige sker i förenlighet med svensk och europeisk rätt. För att på bästa sätt kunna besvara frågeställningen har tre delfrågeställningar brutits ut:

- Vilka bestämmelser i europeisk rätt reglerar licensjakt på varg?
- Vilka bestämmelser i svensk lagstiftning reglerar licensjakt på varg?
- Sker licensjakt på varg i Sverige i förenlighet med svensk och europeisk rätt?

1.4 Avgränsningar

I uppsatsen kommer jag enbart att koncentrera mig på licensjakt av varg och behandlar därför inte alls bestämmelserna som reglerar skyddsjakt. Då inga avgöranden från Högsta förvaltningsdomstolen finns avseende licensjakt på varg har avgöranden från kammarrätterna prioriterats. Förvaltningsrättens domar behandlas endast när överinstanserna hänvisar till dessa i sina domskäl.

Uppsatsen kommer av utrymmesskäl inte behandla rätten att överklaga miljörättsliga beslut, även om överklaganderätten har spelat en avgörande roll i den svenska licensjakten.¹ En djupgående redogörelse för förändringen av beslutsfattandeprocessen av licensjakt har också utelämnats och förklaras enbart i en förenklad utsträckning för att ge läsaren den nödvändiga bakgrunden som behövs.²

1.5 Perspektiv och metod

Miljöintresset innebär erkännande av att både vargen och naturen har ett värde i sig. Gällande rätt skyddar detta intresse innebärande att vargens gynnsamma bevarandestatus ska upprätthållas. Utgångspunkten i jaktlagen (1987:259), JL är att vargen är fredad och därmed inte får jagas. Undantag från denna huvudregel görs genom skyddsjakt och licensjakt. Syftet med skyddsjakt är att undvika allvarlig skada, men som framgått av avgränsningen kommer skyddsjakt inte att behandlas i uppsatsen. Licensjakts främsta avsikt är att förvalta vargstammen. Denna förvaltning får dock endast ske under strängt kontrollerade former för att tillvarata vargens starka skyddsvärde (utvecklas i avsnitt 3.1.3). Det har ifrågasatts om inte myndigheternas beslut försvagat skyddet för vargen genom att dessa inte varit förenliga med gällande rätt.

---

¹ Om överklaganderätten läs HFD 2015 ref 79.

² Om förändringarna i beslutandeprocesserna läs prop. 2008/09:210 och prop. 2012/2013:191.

Mot bakgrunden av detta granskar jag om myndigheternas beslut av licensjakt på varg i tillräcklig omfattning beaktat miljöintresset, eller om licensjakt på varg beslutas i strid med gällande rätt.

Den svenska regleringen av licensjakt på varg har sitt ursprung i Bernkonventionen³, men grunden för regleringen finns i art- och habitatdirektivet⁴, AHD, som Sverige i och med sitt EU-medlemskap haft en skyldighet att implementera. Den implementerade nationella rätten måste vidare tolkas konformt med direktivet.⁵ EU-rättslig lagstiftning och beaktande av EU-domstolens praxis gör att ett internationellt perspektiv i uppsatsen är oundvikligt.

För att besvara den grundläggande frågan om hur den svenska gällande rätten ser ut avseende licensjakt på varg har en rättsdogmatisk metod använts, där samtliga etablerade rättskällor har beaktats.⁶ Med hänsyn till EU-rättsliga principer, särskilt principen om lojalt samarbete, vilken följer av 4.3 FEU samt direktivets påverkan som tolkningsunderlag⁷ för den nationella domstolen, har även en EU-rättslig metod använts vid utredningen av gällande rätt. Särskilt framträdande har den EU-rättsliga metoden varit vid fastställande av den europarättsliga gällande rätten.⁸

För att slutligen kunna besvara uppsatsens huvudsakliga frågeställning har det varit nödvändigt att empiriskt studera hur den gällande rätten tillämpas i praktiken. Detta har gjorts genom att beslut från länsstyrelsen och Naturvårdsverket granskats samt att kammarrättsavgöranden har undersökts. I den empiriska studien har även kommissionens yttrande beaktats för att ge

---

³ Konvention om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljöer, Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats, Bern 19 september 1979, SÖ 1983:30.

⁴ Rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter.

⁵ C-14/83; Michanek och Zetterberg s.85.

⁶ Kleineman s. 21–40.

⁷ C-212/04 punkt 110–111.

⁸ Reichel s. 109–140.

ytterligare underlag till den avslutande diskussionen kring licensjaktens förenlighet med gällande rätten.⁹

1.6 Material

För att utreda hur den svenska regleringen av licensjakt på varg ser ut har främst lag, förordning samt förarbeten använts. Som ett stöd och komplement har litteratur¹⁰ använts, främst för att underlätta orienteringen bland de många miljörättsliga regleringarna och för att komplettera förarbetena när dessa varit knapphändiga.

Grundstommen för redogörelsen av den europarättsliga regleringen har givetvis varit AHD, där kommissionens vägledning om strikt skydd för djurarter har varit central. Dock är det EU-domstolen som gör den slutliga tolkningen och därför har praxis från denna i allra högsta grad prioriterats.

För den empiriska studien av hur gällande rätt tillämpas i praktiken har beslut från länsstyrelserna och Naturvårdsverket tillsammans med avgöranden från kammarrätten behandlats. För att beakta det centrala europarättsliga perspektivet har kommissionens yttrande granskats och även regeringens svar på detta lyfts fram.

1.7 Uppsatsens disposition

Uppsatsen är indelad i sex kapitel och en indelning ges i det första kapitlet. En kortfattad redogörelse för vargstammen i Sverige nu och historiskt sett ges i andra kapitlet. I tredje kapitlet besvaras uppsatsens två första frågeställningar genom en rättsutredning av de bestämmelser i europarätten och svensk rätt som reglerar licensjakt på varg.

---

⁹ Kleineman s. 24.

¹⁰ Framförallt: Michanek och Zetterberg; Darpö: Vargen och domstolscirkusen 1; Darpö: Vargen och domstolscirkusen 2.

En genomgång av beslut om licensjakt på varg ges i fjärde kapitlet, där fokus ligger på de två kammarrättsavgöranden som finns. I det femte kapitlet redogörs för kommissionens yttrande mot den svenska licensjakten samt regeringens svar på detta. I det sjätte och avslutande kapitlet analyseras uppsatsens huvudsakliga frågeställning.

2 Den svenska vargstammen

Genom historien har vargen naturligt förekommit i hela landet. Dess existens har så gott som aldrig varit önskvärd, vilket synliggjorts av såväl omfattande jakt som skottpeng på varg. Redan under medeltiden, i de gamla landskapslagarna fanns regler om hur bönderna var tvungna att döda vargar.¹¹

I början av 1800-talet var vargen fortfarande spridd över hela landet, men efter 1850-talet skedde en omfattande och snabb nedgång av vargstammen. 1965 uppskattades det finnas ungefär 10 vargar kvar i Sverige och därför fridlystes vargen 1966. Under 1970-talet fanns endast en varg kvar i landet och arten var så gott som utrotad. 1983 skedde den första vargföryngringen i landet sedan länge och en långsam återhämtning av arten påbörjades.¹²

Naturvårdsverket beräknade antalet vargar i Sverige under vintern 2014/2015 till ungefär 415 stycken.¹³ Även om antalet vargar i Sverige har ökat härstammar den nuvarande svenska vargstammen enbart från sju stycken invandrade finskryska individer. Den minimala invandringen medför att inavelsgraden hos vargarna blir hög. Den genomsnittliga inavelskoefficienten¹⁴ för valpkullar 2014 var 0.24. Avkommor från syskonpar får en inavelskoefficient på 0.25 medan avkommor från föräldrapar som är kusiner får en inavelskoefficient på 0.13.¹⁵ Anledningen till är att inga östliga vargar kan invandra till Sverige, beror av den barriär som renskötselområdet skapar.¹⁶

---

¹¹ Lönnberg s. 1 f.

¹² *Canis lupus lupus*, ArtDatabanken.

¹³ Fakta om vargen, Naturvårdsverket.

¹⁴ Inavelskoefficienten är ett värde mellan noll och ett, ju högre värdet är desto närmre släktskap finns mellan föräldrarna.

¹⁵ Varg, inavel i Skandinavien, Naturvårdsverket.

¹⁶ *Canis lupus lupus*, ArtDatabanken.

3 Gällande rätt

Förevarande kapital avser att ge en bakgrund till de bestämmelser som reglerar licensjakten på varg. Här besvaras frågeställningen hur europeisk respektive svensk rätt reglerar licensjakt på varg.

Två betydelsefulla konventioner för vargstammen är Bernkonventionen och konvention om biologisk mångfald, CBD¹⁷. Konventionerna får betydelse eftersom såväl Sverige som EU har valt att ratificera dem.¹⁸ Att konventionerna utgör EU-rätt gör dem än mer effektiva, eftersom avtal som unionen ingår blir bindande för alla medlemsstater och unionens institutioner enligt artikel 216.2 FEUF. I CBD kommer den viktiga försiktighetsprincipen inom miljöretten till uttryck samt det övergripande målet om bevarande av biologisk mångfald.¹⁹ Grunden till reglering av licensjakt på varg finner vi i AHD, som EU tog fram för att uppfylla sina åtaganden enligt Bernkonventionen.²⁰

3.1 EU-rätt

EU-rätten har en stor påverkan på den svenska miljöretten. EU har möjlighet att stifta regler som är direkt bindande för nationella myndigheter och överträdelse av EU-rätten kan dessutom sanktioneras.²¹

Ett av EU:s miljöpolitiska mål är att bevara, skydda och förbättra miljön, vilket framgår av artikel 191.1 FEUF. Vidare stadgas i samma artikel att EU:s miljöpolitik ska bygga på försiktighetsprincipen. Finns det tecken på oro för potentiella risker som kan påverka djurs hälsa och att tillgängliga uppgifter inte medger en detaljerad riskbedömning ska

---

¹⁷ Konvention om biologisk mångfald, Convention on Biological Diversity, Rio de Janeiro 5 juni 1992, SÖ 1993:77.

¹⁸ Rådets beslut 93/626/EEG; Rådets beslut 82/72/EEG.

¹⁹ Christiernsson s. 2 f, 127 f.

²⁰ Rådets beslut 82/72/EEG.

²¹ Michanek och Zetterberg s. 80.

försiktighetsprincipen beaktas.²² Även om fokus för denna uppsats är på AHD är det viktigt att ha i åtanke de primärrättsliga miljöprinciperna, eftersom tolkning av sekundärrätten ska ske i överensstämmelse med primärrätten.²³

Direktiv tillhör unionsrättens sekundärrätt. Medlemsstaterna är skyldiga att vidta alla nationella lagstiftningsåtgärder som krävs för att direktiven blir införlivande i den nationella lagstiftningen enligt artikel 291.1 FEUF.

För svenska myndigheter, i vårt fall framförallt förvaltningsdomstolar, Naturvårdsverket och länsstyrelserna, är utgångspunkten att dessa ska tillämpa svensk rätt så länge den svenska rätten inte strider mot EU-rätten.²⁴ EU-domstolen har preciserat att de tillämpliga myndigheterna ska göra en fördragsenlig tolkning.²⁵ Detta kan sammanfattas som att myndigheterna har en lojalitetsförpliktelse. Om en svensk regel ger utrymme för olika tolkningsalternativ ska tolkningen som bäst överensstämmer med EU-rätten väljas. Detta kan medföra att direktiven som sådana påverkar svensk rättstillämpning, vilket AHD i allra högsta grad har gjort.²⁶

3.1.1 Syftet med AHD

I artikel 2 AHD anges att syftet med direktivet är att säkerställa den biologiska mångfalden genom bevarande av livsmiljöer och vilda djur. Vidare framgår av artikelns andra punkt att åtgärder som vidtas ska syfta till att bibehålla eller återställa en *gynnsam bevarandestatus* hos arter av gemenskapsintresse.

Bevarandestatus är enligt artikel 1 i AHD summan av de faktorer som påverkar den berörda arten och på lång sikt kan påverka den naturliga utbredningen och antal individer inom territoriet. Bevarandestatusen anses

---

²² Kommissionens meddelande "Om försiktighetsprincipen" s. 8.

²³ Bernitz och Kjellgren s. 55.

²⁴ Michanek och Zetterberg s. 85.

²⁵ C-14/83.

²⁶ Michanek och Zetterberg s. 85 f.

som *gynnsam* när arten på lång sikt kommer att förbli livskraftig, artens naturliga utbredningsområde inte minskar eller väntas minska inom en överskådlig framtid.

3.1.2 Skyddet i AHD

Vargen räknas upp i bilaga 4 a till direktivet, vilken pekar ut arter som är särskilt skyddsvärda och vars långsiktiga existens bedöms vara hotad. För arterna i bilagan krävs ett strikt skyddssystem. Varje medlemsstat är enligt artikel 12.1 AHD skyldig att vidta nödvändiga åtgärder för att införa ett sådant skyddssystem.

Av artikel 12.1 a AHD framgår att det strikta skyddssystemet ska innebära ett förbud mot att avsiktligt fånga eller döda arter omnämnda i bilagan. Den strikta skyddsbestämmelsen är ett viktigt instrument för att kunna uppnå syftet med direktivet. Därför måste tolkning av artikel 12 AHD ske med beaktande av det övergripande syftet med direktivet i artikel 2 AHD om att upprätthålla eller återställa en *gynnsam* bevarandestatus.²⁷

3.1.3 Undantagen från skyddet i AHD

Möjligheten att göra undantag från huvudregeln i artikel 12 AHD är begränsad, förutsättningar för undantag ges i artikel 16 AHD. Där anges att om någon annan lämplig lösning *inte* finns samt att undantaget *inte* försvårar upprätthållandet av en *gynnsam bevarandestatus*, får undantag ske om någon av de uppräknade anledningarna i artikeln föreligger. Den undantagsbestämmelse som åberopas när det gäller licensjakt på varg är artikel 16.1 e AHD som medger att:

---

²⁷ Kommissionens vägledning s. 7 f.

”under strängt kontrollerade förhållanden selektivt och i begränsad omfattning tillåta insamling och förvaring av vissa exemplar av de arter som finns förtecknade i bilaga 4 i en begränsad mängd som fastställs av de berörda nationella myndigheterna”²⁸

Av rättspraxis från EU-domstolen framgår att undantaget måste tolkas och beviljas restriktivt för att inte underminera direktivets primära bestämmelser.²⁹ Det är den beslutsfattande myndigheten som har bevisbördan för att nödvändiga förutsättningar föreligger för varje undantag.³⁰

Följaktligen krävs för undantag från det strikta skyddet att *tre* kumulativa förutsättningar föreligger samt att undantaget är förenligt med direktivets övergripande syfte och mål.³¹

För det första måste någon av de fem angivna situationerna i artikel 16.1 a-e AHD föreligga. För att kunna avgöra om undantaget är motiverat ska de angivna skälen för undantaget ställas i relation till den skyddade artens behov och de specifika omständigheterna i fallet,³² vilket innebär att en proportionalitetsbedömning ska göras, något som också har bekräftats av EU-domstolen.³³ I vårt fall är det artikel 16.1 e AHD som ska penetreras. Artikeln finns citerad ovan.

Undantaget i e-punkten har inget eget angivet syfte som ska uppfyllas till skillnad mot de övriga punkterna i bestämmelsen. Istället ska den nationella domstolen göra en bedömning om det angivna syftet är unionsrättsligt tillåtet, något som följer av artikelns syskonbestämmelse i fågeldirektivet³⁴

---

²⁸ Artikel 16.1 e AHD.

²⁹ Kommissionens vägledning s 52; C-6/04 punkt 111; C-542/05 punkt 25.

³⁰ C-542/05 punkt 25.

³¹ A.a. s. 49 f.

³² A.a. s. 57.

³³ C-76/08 punkt 57.

³⁴ Europaparlamentet och rådets direktiv 2009/147/EEG av den 30 november 2009 om bevarande av vilda fåglar, artikel 9.

och som framkommit av rättspraxis.³⁵ Artikel 16.1 e AHD talar bara om *insamling och förvaring*, men dödande har ansetts inrymmas i begreppet insamling.³⁶

Kravet på *begränsat antal* är inget fastställt antal utan bedömningen får göras utifrån populationsnivån för den specifika arten med beaktande av artens bevarandestatus. Finns det risk för att undantaget påverkar populationen negativt såväl ifråga om kvantitet som kvalitet bör inte undantaget beviljas.³⁷ Något krav på att gynnsam bevarandestatus måste föreligga för att artikel 16.1 AHD ska få tillämpas finns inte, men EU-domstolen har uttalat att undantaget endast får användas i *särskilda fall* när gynnsam bevarandestatus *inte* föreligger.³⁸

När det gäller *under strängt kontrollerade förhållanden selektivt och i begränsad omfattning* tydliggörs att EU:s beslutsfattare avsåg betydande begränsningar. Strängt kontrollerade former innebär tydliga tillstånd, som avser enskilda individer eller grupper, platser, tider och antal. Kravet på selektivitet innebär att verksamheten måste vara specifik till sin verkan.³⁹

För det andra måste medlemsstaten vara säker på att det inte finns någon annan lämplig lösning innan man beviljar ett undantag. Enligt subsidiaritetsprincipen som följer av artikel 5.3 FEU är det upp till den behöriga myndigheten att göra nödvändiga avvägningar och utreda alternativa lösningar. Vid analysen av om det finns någon annan lämplig lösning förutsätts att det finns ett specifikt problem eller en specifik situation som behöver åtgärdas. Det specifika problemet ska sedan lösas genom att den åtgärd väljs som ger *bäst skydd för arten* samtidigt som det löser problemet. Alternativen måste analyseras i relation till förbuden i artikel 12 AHD och undantag enligt artikel 16 AHD ska vara den sista utvägen. Skulle det finnas en annan lösning måste den behöriga

---

³⁵C-182/02 punkt 11–13; Darpö: Vargen och domstolscircusen 1 s. 5.

³⁶ Kommissionens vägledning s. 55; Jfr Kammarrätten i Stockholm, mål 3273-13 s. 9 ff.

³⁷ Kommissionens vägledning s. 55.

³⁸ C-542/05 punkt 29.

³⁹ Kommissionens vägledning s. 55 f.

myndigheten kunna motivera varför denna inte varit lämplig. Ett alternativ blir inte olämpligt bara för att de skulle leda till mer besvär.⁴⁰

För det tredje krävs att undantaget *inte försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus i det naturliga utbredningsområdet*. En bedömning av detta bör göras i två steg där myndigheten först bedömer den aktuella artens nuvarande bevarandestatus för att därefter undersöka vilken effekt själva undantaget skulle få på bevarandestatusen. Skulle följden väntas leda till negativa effekter på bevarandestatusen eller möjligheten att uppnå en gynnsam bevarandestatus ska undantaget inte beviljas.⁴¹

3.1.4 Avgörande från EU-domstolen

Det finns inga avgöranden från EU-domstolen om den svenska licensjakten. Däremot har EU-domstolen i målet *den finska vargen*⁴² prövat bedömning av skyddsjakt i artikel 16.1 b AHD. Även om inte målet rör samma bestämmelse ges en bild av domstolens syn på artikel 16 AHD. Domen ger tydligt uttryck för att undantagsbestämmelserna ska tolkas *restriktivt* och att det är den beslutande myndigheten som har bevisbördan för att samtliga förutsättningar för undantaget är uppfyllda.⁴³ I målet ansågs Finland ha brutit mot sina förpliktelser enligt artiklarna 12 och 16 AHD, eftersom medlemsstaten inte kunnat visa att skyddsjakten skulle förhindra de allvarliga skador som krävs för undantagets tillämplighet. Följaktligen misslyckades Finland med att visa att *syftet med undantaget* skulle uppnås med hjälp av *undantaget*.⁴⁴

Att AHD ska tolkas mot den primärrättsliga artikel 191.2 FEUF som stadgar *försiktighetsprincipen* framgår av målet *Waddenzee*⁴⁵. I målet konstaterade EU-domstolen att försiktighetsprincipen ska tillämpas när det på grundval

---

⁴⁰ Kommissionens vägledning s. 57 f; Jfr C-182/02 punkt 16.

⁴¹ Kommissionens vägledning s. 59 ff.

⁴² C-542/05.

⁴³ C-542/05 punkt 25.

⁴⁴ C-542/05 punkt 47.

⁴⁵ C-127/02.

av *objektiva kriterier inte kan uteslutas* att en plan kan medföra betydande konsekvenser på det berörda området.⁴⁶ Således ska försiktighetsprincipen beaktas vid beslut om licensjakt på varg.

I *kommissionen mot Malta*⁴⁷ har EU-domstolen vid prövning av artikel 9 c fågeldirektivet, vilken anses utgöra en syskonbestämmelse till artikel 16.1 e,⁴⁸ klargjort att undantaget ska vara ändamålsenligt och proportionellt i förhållande till dess syfte.⁴⁹ Detta är en betydelsefull vägledning som de svenska domstolarna tillmätt stor vikt.

3.2 Svensk rätt

Den svenska regleringen av licensjakt på varg samt implementeringen av AHD är spridd över flera lagar och förordningar. Mestadels av regleringen återfinns dock i miljöbalken, MB, JL, jaktförordningen (1987:905), JF samt i artskyddsförordningen (2007:845), ASF. Även målsättningsstadgandet i 1 kap 2 § tredje stycket regeringsformen, RF om att främja en hållbar utveckling bör lyftas fram. Regeringen angav som motiv till bestämmelsen att Sverige skulle vara ett föregångsland när det kommer till skyddet av miljön, samt att målsättningsstadgandet skulle ge ett allmänt uttryck för samhällets mål på miljöpolitikens område.⁵⁰

3.2.1 Miljöbalken och artskyddsförordningen

RF:s målsättningsstadgande om främjande av en hållbar utveckling speglar det övergripande målet med MB.⁵¹ Enligt 1 kap 1 § första stycket MB bygger målsättningen om en hållbar utveckling på en insikt om att naturen har ett skyddsvärde⁵², naturen utgör alltså inte bara livsmiljö åt människan

---

⁴⁶ C-127/02 punkt 44.

⁴⁷ C-76/08.

⁴⁸ Darpö: Vargen och domstolscircusen 1 s. 5.

⁴⁹ C-76/08 punkt 57; Jfr Darpö: Vargen och domstolscircusen 1 s. 4.

⁵⁰ Prop. 2001/02:72 s. 23.

⁵¹ Prop. 2001/02:72 s. 23.

⁵² Naturen som skyddsvärd i sig nämns även i ingressen till CDB.

utan har ett eget värde i sig själv.⁵³ Främjande av en hållbar utveckling medför också att människan har ett *ansvar* att förvalta naturen väl, det vill säga inte enbart tillgodose sina egna intressen utan att förvalta naturresurserna även för kommande generationers behov, 1 kap 1 § första stycket MB. I andra stycket av paragrafen görs en precisering av hållbar utveckling i form av delmål. Delmålen är utformade med ett skall-krav och innebär bland annat att MB *ska* tillämpas så att den biologiska mångfalden bevaras, 1 kap 1 § andra stycket 3 MB. För ytterligare vägledning, förutom de angivna delmålen i andra stycket, hänvisar propositionen till de nationella miljömål som riksdagen har antagit.⁵⁴ Dessa miljömål har senare omformulerats till miljö kvalitetsmål, vilka beskriver de egenskaper som natur- och kulturmiljön måste ha för att vara miljömässigt hållbar.⁵⁵ För varens del är miljö kvalitetsmålet *Ett rikt växt- och djurliv* mest relevant. Kvalitetsmålet har följande lydelse:

”Den biologiska mångfalden skall bevaras och nyttjas på ett hållbart sätt, för nuvarande och framtida generationer. Arternas livsmiljöer och ekosystemen samt deras funktioner och processer skall värnas. Arter skall kunna fortleva i långsiktigt livskraftiga bestånd med tillräcklig genetisk variation...”⁵⁶

Kvalitetsmålen är just mål. De är antagna av riksdagen men är inte rättsligt, men värdet av målen som vägledning vid tolkning av hållbarhetsbegreppet är betydelsefullt.⁵⁷

En annan viktig utgångspunkt som känns igen från EU-rätten är försiktighetsprincipen som kommer till uttryck i 2 kap 3 § första stycket MB. Försiktighetsprincipen innebär ett krav på alla som ska vidta en åtgärd eller bedriva en verksamhet, att vidta de försiktighetsmått som krävs för att förebygga, hindra eller motverka den skada som åtgärden *kan* orsaka på

---

⁵³ Prop. 1997/98:45 Del 2 s. 7.

⁵⁴ Prop. 1997/98:45 Del 2 s. 8.

⁵⁵ Prop. 2008/09:210 s. 17 f.

⁵⁶ Prop. 2004/05:150 s. 203.

⁵⁷ Michanek och Zetterberg s. 95.

miljön. Här är det viktigt att påpeka att begreppet miljö ska tolkas som mycket omfattande, och tar sikte på såväl olika slags naturvärden som biologisk mångfald.⁵⁸ I paragrafens andra stycke framgår att försiktighetsprincipen aktualiseras redan vid *risk* för att en åtgärd *kan* leda till en skada på miljön. I vårt fall ska försiktighetsmått vidtas så snart det finns skäl att anta att skada på biologisk mångfald kan ske.

Särskilda bestämmelser om skydd för djur- och växtarter finns i 8 kapitlet MB som reglerar fridlysning av arter. Fridlysning kan ske om de finns risk för att arten försvinner eller om det krävs för att uppfylla Sveriges internationella åtaganden, 8 kap 1 § första stycket MB. Innebörden av fridlysning är ett förbud mot att döda, skada, fånga eller störa vilt levande djur, 8 kap 1 § första stycket MB. Samtliga fridlysta arter finns samlande i två bilagor till ASF. I bilaga 1 finns de arter som fridlysts för att uppfylla kraven i AHD, däribland vargen⁵⁹.

Regleringen av fridlysning av arter enligt MB och AFS får sekundär betydelse om särskilda bestämmelser i jaktlagstiftningen är uppfyllda, 8 kap 1 § andra stycket MB, 4 § andra stycket ASF. När det gäller beslut om licensjakt på varg är det istället bestämmelserna i JL och JF som ska tillämpas. Observera dock att det enbart är fridlysningsreglerna i MB och ASF som får sekundär betydelse, övriga bestämmelser gäller fortfarande parallellt, vilket till exempel innebär att MB:s allmänna hänsynregler ska tillämpas.⁶⁰

3.2.2 Jaktlagen och Jaktförordningen

Jakt påverkar och förändrar ekosystemet och de arter som tillhör det. Ibland kan denna påverkan vara skadlig, vilket medför att det finns en konflikt

---

⁵⁸ Prop. 1997/98:45 Del 2 s. 8.

⁵⁹ Under rubriken ”Däggdjur” samt ”Carnivora” hittar man vargen med dess latinska namn *canis lupus lupus*.

⁶⁰ Michanek och Zetterberg s. 502.

mellan jaktintresset och miljöintresset.⁶¹ Hur denna konflikt ska regleras framgår av jaktlagstiftningen.⁶² Precis som i 8 kapitlet MB jämte ASF innehåller jaktlagstiftningen också fridlysnings- och fredningsregler. I 2 § JL framgår att vargen tillhör vilt och att jakt innebär fångade och dödande av vilt. Utgångspunkten i JL är att allt vilt är fredat och därför endast får jagas med stöd av JL eller beslut och föreskrifter som meddelats i enlighet med JL, 3 § JL. Grunden för licensjakt ges i 29 § första stycket 2 JL, där regeringen bemyndigas meddela föreskrifter om tillstånd för jakt under en särskild jakttid.

De rättsliga förutsättningarna för licensjakt av varg finns i 23 c § JF, vilken har sin grund i EU-rätten. Precis som i artikel 16.1 e AHD, ställs krav på att ingen annan lämplig lösning får finnas och att jakten inte får försvåra upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus. Dessutom måste jakten vara lämplig med hänsyn till stammarnas storlek och sammansättning. Jakten ska också ske selektivt och under strängt kontrollerade förhållanden. Till skillnad mot artikeln i AHD har inte den svenska implementeringen något motsvarande krav på att jakten bara får avse *vissa exemplar* av skyddade arter och att detta ska ske i *begränsad omfattning*.⁶³ Darpö har ifrågasatt om den svenska implementeringen är godtagbar beaktande att dessa krav inte intagits. Dock menar Darpö att det tveklöst är så att den svenska regeln ska tolkas mot bakgrund av motsvarande regel i AHD, vilket innebär att undantaget bara får avse en *begränsad mängd* och *omfattning*.⁶⁴

---

⁶¹ Christiernsson s.79 ff.

⁶² Michanek och Zetterberg s. 497.

⁶³ Art 16.1 e AHD; Jan Darpö: ”Vargen och domstolscircusen 2 s. 10.

⁶⁴ Darpö: Vargen och domstolscircusen 2 s. 10.

4 Licensjakt

Nedan finns en tabell över samtliga beslut om licensjakt på varg i Sverige, för att ge en översikt av beslutens omfattning och en mycket kortfattad bild av motiven till dessa.

Beslut om licensjakt i Sverige 2010-2016

År	Beslut om licensjakt	Anledning/ motiv	Antal vargar som <i>fick</i> fällas ⁶⁵	% av totala vargstammen ⁶⁶	Prövning av beslutet
2010 ⁶⁷	Ja	Öka social acceptans	27	12,9-14,2	Nej
2011 ⁶⁸	Ja	Öka social acceptans	20	9,6-10,5	Nej
2012	Nej	-	-	-	-
2013 ⁶⁹	Ja	Genetisk förstärkning	16	5,9-7	Underkänd ⁷⁰
2014 ⁷¹	Ja	Öka tolerans hos allmänhet	30	7	Underkänd ⁷²
2015 ⁷³	Ja	Minska täthet på varg, social acceptans	44	12	Nej
2016 ⁷⁴	Ja	Minska täthet på varg, social acceptans	46	11	Delvis underkänd, delvis oprövad ⁷⁵

⁶⁵ Observera att antalet är vad som *fick fällas*, således inte vad som slutligen fälldes. Vilket varierat mellan åren beroende av om licensjakten inhiherats.

⁶⁶ Kompletterande motiverat yttrande punkt 64, 66; Förvaltningsrätten i Karlstad, mål 5205-5206-15 m.fl s. 23.

⁶⁷ Naturvårdsverket, dnr 411-7484-09.

⁶⁸ Naturvårdsverket, dnr NV-00306-11.

⁶⁹ Naturvårdsverket, dnr NV-01007-13.

⁷⁰ Kammarrätten i Stockholm, mål 3273-13.

⁷¹ Naturvårdsverket, dnr NV-08512-13.

⁷² Förvaltningsrätten i Stockholm, mål 30966-13 och 598-14.

⁷³ Länsstyrelsen Värmland, dnr 218-8140-2014; Länsstyrelsen Örebro, dnr 218-6634-2014; Länsstyrelsen Dalarna, dnr 218-185-2015.

⁷⁴ Länsstyrelsen Gävleborg, dnr 218-7087-15; Länsstyrelsen Dalarna, dnr 218-11691-2015; Länsstyrelsen Värmland, dnr 218-7632-2015; Länsstyrelsen Västmanland, dnr 218-5670-15; Länsstyrelsen Örebro, dnr 218-5939-2015.

⁷⁵ Underkänd: Förvaltningsrätten i Uppsala, mål 6761-15; Kammarrätten i Stockholm, mål 972-16. Ej prövad: Gävleborg och Dalarna.

För respektive år redovisas huruvida beslut om licensjakt fattades, vad syftet bakom beslutet var, hur många vargar som fick fällas, andelen av den totala vargstammen som fick fällas samt om beslutet prövats i domstol och där blivit godkänd eller underkänd. Fortsättningsvis i kapitlet analyseras beslut om licensjakt på varg från 2013 och 2016 med dess efterföljande kammarrättsprövningar.

4.1 Licensjakt 2013

När Riksdagen beslutade⁷⁶ att godkänna propositionen ”En ny rovdjursförvaltning”⁷⁷ gavs Naturvårdsverket behörighet att fatta beslut om licensjakt på varg. Grunden för detta var att öka acceptansen för varg samt att förbättra den genetiska statusen hos vargstammen.⁷⁸ Då JL eller JF inte innehöll några regler om vem som fick överklaga Naturvårdsverkets beslut blev den allmänna regeln i 22 § förvaltningslagen tillämplig. Således skulle beslut om licensjakt på varg överklagas till förvaltningsrätten, kammarrätten och slutligen HFD.⁷⁹

4.1.1 Bakgrund

I januari 2013 fattade Naturvårdsverket sitt tredje beslut om licensjakt. Totalt fick 16 vargar fällas, vilket då utgjorde ungefär 5,9-7%⁸⁰ av den svenska vargstammen.

Beslutet grundade Naturvårdsverket på 23 c § JF med beaktande av artiklarna 12 och 16 AHD.⁸¹ I sin bedömning konstaterar Naturvårdsverket att selektiv och riktad jakt på varg är den *enda* åtgärden som på kort sikt kan minska inavelsgraden. En minskade inavelsgrad skulle gynna vargstammens genetiska status och på lång sikt skapa förutsättningar för en gynnsam

---

⁷⁶ Rskr. 2009/10:7.

⁷⁷ Prop. 2008/09:210.

⁷⁸ Prop. 2008/09:210 s. 32.

⁷⁹ Gällande miljöorganisationers talerätt se även 16 kap 13 § MB.

⁸⁰ Kompletterat motiverat yttrande, punkt 66.

⁸¹ Naturvårdsverket, dnr NV-01007-13 s. 1 f.

bevarandestatus. Vidare klargörs att någon genetiskt viktig varg inte kommer att fällas under jakten.⁸²

Som stöd för att licensjakten skulle minska vargstammens inavelsgrad hänvisade Naturvårdsverket till Skandulvs rapport.⁸³ Beslutet innehöll noga utpekade jaktområden och krav på att max två vargar per revir fick skjutas.⁸⁴ Slutligen gjorde Naturvårdsverket bedömningen att licensjakten inte kunde försvåra uppnåendet av en gynnsam bevarandestatus för den skandinaviska vargstammen.⁸⁵

4.1.2 Kammarrättens bedömning

Beslutet från Naturvårdsverket överklagades. Förvaltningsrätten i Stockholm konstaterade att beslutet inte uppfyllde undantaget i artikel 16.1 e AHD och upphävde därför beslutet.⁸⁶

Domen överklagades till Kammarrätten i Stockholm som meddelade prövningstillstånd. Prövningen skedde mot 23 c § JF med beaktande av bestämmelserna i AHD, främst artikel 16.1 e.⁸⁷ Skälen för undantaget skulle prövas mot de angivna skälen i beslutet. Syftet att minska inavelsgraden ansågs som ett acceptabelt skäl i sig och de åtgärder som skulle ske för att minska inaveln ansågs som ett godkänt undantag från det strikta skyddet.

Sedan prövade kammarrätten om licensjakten verkligen kunde minska inavelsgraden och om jakten kunde anses proportionerlig med tanke på dess påverkan på vargen.⁸⁸ Även kammarrätten lyfte fram rapporten från

---

⁸² Naturvårdsverket, dnr NV-01007-13 s. 12 ff.

⁸³ Liberg och Sand.

⁸⁴ Naturvårdsverket, dnr NV-01007-13 s. 2.

⁸⁵ Naturvårdsverket, dnr NV-01007-13 s. 13.

⁸⁶ Förvaltningsrätten i Stockholm, mål 2428-13 s. 1 f och 25 f.

⁸⁷ Kammarrätten i Stockholm, mål 3273-13 s. 9 ff.

⁸⁸ Kammarrätten i Stockholm, mål 3273-13 s. 12 ff.

Skandulv som påpekade att *endast* jakt aldrig kunde förbättra vargpopulationens genetiska status på lång sikt.⁸⁹

Enligt kammarrätten vilade bevisbördan på Naturvårdsverket för att samtliga förutsättningar för undantaget var uppfyllda.⁹⁰ Kammarrätten ansåg inte att Naturvårdsverket hade kunnat visa *hur* licensjakten skulle leda till en minskad inavel och därmed inte uppfyllt sin bevisbörda. Naturvårdsverkets beslut hade dessutom inte fattats på ett vetenskapligt underlag eftersom verket inte valt att utforma licensjakten så som den av Naturvårdsverket begärda Skandulv-rapporten beskrev. Naturvårdsverkets beslut om licensjakt på varg hade därför inte varit ändamålsenligt.⁹¹

Dessutom ansåg kammarrätten att uttaget på 16 vargar var relativt omfattande. Kombinationen det relativt omfattande uttaget och det svaga stödet för att syftet skulle uppnås kunde inte anses vara proportionerligt. Eftersom beslutet varken var ändamålsenligt eller proportionerligt ansåg kammarrätten precis som förvaltningsrätten att beslutet skulle upphävas.⁹²

4.2 Licensjakt 2016

Naturvårdsverket delegerade 2014 beslutanderätten om licensjakt på varg för de tre kommande jaktsäsongerna till åtta stycken länsstyrelser.⁹³ Detta fick till följd att länsstyrelsernas beslut först skulle överklagas till Naturvårdsverket⁹⁴ och därefter vidare till förvaltningsrätten, kammarrätten och HFD.⁹⁵

---

⁸⁹ Kammarrätten i Stockholm, mål 3273-13 s. 14 ff.; Jfr Darpö: Vargen och domstolscircusen 2 s. 10.

⁹⁰ Jfr C-542/05.

⁹¹ Kammarrätten i Stockholm, mål 3273-13 s. 16 ff.; Jfr C-76/08.

⁹² Kammarrätten i Stockholm, mål 3273-13 s. 18 f; Jfr C-76/08.

⁹³ Naturvårdsverket, dnr NV-06561-14.

⁹⁴ Enligt 58 § JF.

⁹⁵ Jfr HFD 2015 ref 79.

4.2.1 Bakgrund

Fem länsstyrelser beslutade om licensjakt på varg 2016. Totalt innefattade besluten tillåtelse att fälla 46 stycken vargar, vilket utgjorde ungefär 11%⁹⁶ av den dåvarande svenska vargstammen.⁹⁷ Syftet med licensjakten låg i linje med propositionen ”En hållbar rovdjurspolitik”⁹⁸. Propositionen var inriktad på att minska koncentrationen av vargrevir där den var som tätast, för att begränsa de socioekonomiska konsekvenserna och förbättra förutsättningarna för tamdjurshållning. Ingen av de fem länsstyrelserna fann att de fanns någon annan lämplig lösning. Samtliga länsstyrelser ansåg att den svenska vargstammen hade uppnått en gynnsam bevarandestatus.⁹⁹ Något som regeringen även menade¹⁰⁰ och som framgick av den vägledning till länsstyrelserna som Naturvårdsverket lämnat.¹⁰¹

Besluten överklagades till Naturvårdsverket som avslag överklagandena och menade att syftet var såväl godtagbart i sig som ändamålsenligt. Dessutom ansågs licensjakten vara proportionerlig.¹⁰²

Naturvårdsverkets beslut överklagades till respektive behörig förvaltningsrätt. Förvaltningsrätten i Falun valde att avskriva sina mål om licensjakt i Dalarnas respektive Gävleborgs län eftersom samtliga tilldelade vargar redan hade fällts. Vid sakprövningen av licensjakten i Västmanland fann Förvaltningsrätten i Uppsala att jakten inte varit förenlig med 23 c § JF, då den varken varit ändamålsenlig eller proportionerlig i förhållande till sitt syfte.¹⁰³ Kammarrätten i Stockholm meddelade inte

---

⁹⁶ Förvaltningsrätten i Karlstad, mål 5205-5206-15 m.fl s. 23.

⁹⁷ Länsstyrelsen Gävleborg, dnr 218-7087-15; Länsstyrelsen Dalarna, dnr 218-11691-2015; Länsstyrelsen Värmland, dnr 218-7632-2015; Länsstyrelsen Västmanland, dnr 218-5670-15; Länsstyrelsen Örebro, dnr 218-5939-2015.

⁹⁸ Prop. 2012/2013:191.

⁹⁹ Länsstyrelsen Gävleborg, dnr 218-7087-15; Länsstyrelsen Dalarna, dnr 218-11691-2015; Länsstyrelsen Värmland, dnr 218-7632-2015; Länsstyrelsen Västmanland, dnr 218-5670-15; Länsstyrelsen Örebro, dnr 218-5939-2015.

¹⁰⁰ Prop. 2012/13:191 s. 40.

¹⁰¹ Naturvårdsverkets vägledning s. 1.

¹⁰² Naturvårdsverket, ärendenr NV-08089-15 m.fl. s. 13 ff., 20 f.

¹⁰³ Förvaltningsrätten i Uppsala, mål 6761-15.

prövningstillstånd.¹⁰⁴ Avseende licensjakten i Örebro och Värmland meddelades prövningstillstånd till Kammarrätten i Göteborg, vars bedömning ska gås igenom nedan.¹⁰⁵

4.2.2 Kammarrättens bedömning

Domen¹⁰⁶ från Förvaltningsrätten i Karlstad överklagades till Kammarrätten i Göteborg, som ansåg att Länsstyrelserna i Örebro och Värmland inte kunnat visa att den beslutade licensjakten skulle leda till att det angivna syftet uppnåddes.¹⁰⁷ Kammarrätten gjorde således samma bedömning som underinstansen, dessutom hänvisades till förvaltningsrättens skäl, som därför nu ska behandlas.¹⁰⁸

Förvaltningsrätten tog fasta på avgörandet från Kammarrätten i Stockholm 2014¹⁰⁹ som klargjort att undantagets tillämplighet ska prövas mot de angivna skälen för undantaget.¹¹⁰ Syftet med länsstyrelsernas beslut var att minska koncentrationen av varg i de delar av landet där koncentrationen var som störst, för att begränsa de socioekonomiska konsekvenserna samt förbättra möjligheterna för tamdjurshållning.¹¹¹

Enbart en minskad förekomst av varg kunde inte anses som ett accepterat syfte i sig. Minskad förekomst av varg fick istället ses som ett medel att uppnå andra acceptabla ändamål.¹¹² Syftet att begränsa socioekonomiska konsekvenser och syftet att förbättra möjligheterna för tamdjurshållning var syften som kunde göra undantaget i artikel 16.1 AHD tillämpligt. Därför prövades om syftena till beslutet kunde uppnås med hjälp av licensjakten.

---

¹⁰⁴ Kammarrätten i Stockholm, mål 972-16.

¹⁰⁵ Kammarrätten i Göteborg, mål 801-802-16 och 1312-1317-16.

¹⁰⁶ Förvaltningsrätten i Karlstad, mål 5205-5206-15 m.fl.

¹⁰⁷ Jfr C-542/05.

¹⁰⁸ Kammarrätten i Göteborg, mål 801-802-16 och 1312-1317-16.

¹⁰⁹ Domen redogörs i avsnitt 4.1.2.

¹¹⁰ Förvaltningsrätten i Karlstad, mål 5205-5206-15 m.fl. s 12 f; Jfr Kammarrätten i Stockholm, mål 3273-13; Jfr C-76/08.

¹¹¹ Förvaltningsrätten i Karlstad, mål 5205-5206-15 m.fl. s 14.

¹¹² C-76/08.

Avseende tamdjurshållningen ansåg förvaltningsrätten inte att länsstyrelsen kunnat visa att vargstammen påverkat tamdjurshållningen i den grad att licensjakt behövdes. Förvaltningsrätten ansåg inte heller att länsstyrelsen kunnat påvisa hur licensjakt på varg skulle leda till en större acceptans hos befolkningen där täta vargkoncentrationer finns. Istället påpekade förvaltningsrätten att dåligt underbyggda beslut som leder till att domstolarna måste upphäva dessa kunde skada förtroendet för myndigheterna. Sammanfattningsvis hade inte länsstyrelsen kunnat visa att något av de angivna syftena skulle uppnås genom licensjakt.¹¹³ Licensjakten hade därmed inte varit ändamålsenlig.

Avseende proportionaliteten konstaterades att licensjakten på nationell nivå omfattade 46 stycken vargar vilket utgjorde ungefär 11 % av den dåvarande vargstammen. Rätten ansåg detta vara relativt omfattande med beaktande av att kammarrätten¹¹⁴ ansåg att uttag av 16 stycken vargar var relativt omfattande. Den restriktiva bedömning som ska ske av undantagsbestämmelsen medförde att beslutet om licensjakt inte ansågs vara varken ändamålsenligt eller proportionerligt.¹¹⁵

---

¹¹³ Förvaltningsrätten i Karlstad, mål 5205-5206-15 m.fl. s. 13–23.

¹¹⁴ Kammarrätten i Stockholm, mål 3273-13.

¹¹⁵ Förvaltningsrätten i Karlstad, mål 5205-5206-15 m.fl. s. 23.

5 Kommissionens yttrande

Till följd av underlåtenheten att uppfylla sina skyldigheter enligt art 12 och 16 AHD meddelade kommissionen ett kompletterande motiverat yttrande 2015.¹¹⁶ Yttrandet var en fortsättning på det överträdelseärende som inleddes 2011 mot Sverige när licensjakten på varg startade. Kommissionen klargjorde att vargen är strikt skyddad enligt AHD samt att den svenska vargstammen inte har uppnått en gynnsam bevarandestatus.¹¹⁷ Detta ansåg kommissionen trots att riksdagen fattat beslut om att vargen har en gynnsam bevarandestatus.¹¹⁸

Vidare ansåg kommissionen att samtliga beslut om licensjakt som fattats har skett utan att villkoren i artiklarna 12 och 16 AHD varit uppfyllda.¹¹⁹ Till att börja med ansågs att det funnits alternativa lösningar, något som inte verkar ha övervägts vid myndigheternas beslut, exempelvis flyttning av vargar, ökad kompensation vid skador eller fler förebyggande åtgärder.¹²⁰

För det andra är det inte tillräckligt säkerställt att licensjakten inte skulle försvåra uppnåendet eller bevarandet av en gynnsam bevarandestatus. Kommissionen delade, som framgått ovan inte heller den svenska uppfattningen om att gynnsam bevarandestatus är uppnådd. Med beaktande av försiktighetsprincipen är det inte möjligt att fastställa bortom rimligt vetenskapligt tvivel att besluten om licensjakt inte skulle påverka möjligheten att uppnå en gynnsam bevarandestatus.¹²¹ Möjligheterna för varg att upprätthålla sig i och förnygra sig inom renskötseområdet verkar med nuvarande vargpolitik i princip omöjligt. Detta begränsar artens naturliga utbredningsområde och undergräver samtidigt möjligheterna att uppnå en gynnsam bevarandestatus.¹²²

---

¹¹⁶ Kompletterande motiverat yttrande.

¹¹⁷ A.a. punkt 5, 32, 50.

¹¹⁸ Prop. 2012/13:191 s 40.

¹¹⁹ Kompletterande motiverat yttrande, punkt 5.

¹²⁰ A.a. punkt 36–43.

¹²¹ A.a. punkt 49–50.

¹²² A.a. punkt 50–59.

För det tredje menade kommissionen att kravet på *begränsad mängd* och *begränsad omfattning* i artikel 16.1 e AHD inte varit uppfyllt vid något av de beslut om licensjakt som fattats.¹²³

5.1 Regeringens svar

Kortfattat menade regeringen att vargen har ett naturligt utbredningsområde i hela landet utom på Gotland och att några hinder för etablering i renskötselområdet inte finns.¹²⁴ Avseende bevarandestatusen vidhöll regeringen att en gynnsam bevarandestatus föreligger. Regeringen klargjorde att de är medvetna om inavelsproblematiken, men framhöll att denna har minskat under senare år och att inavelsgraden givetvis ska beaktas vid förvaltningen av vargstammen.¹²⁵ När det gäller fattade beslut om licensjakt kommenterade regeringen endast den jakt som beslutats under regerings tid. Gällande besluten från 2013 och 2014 ifrågasatte regeringen hur dessa ens kunde ses som en överträdelse, då någon licensjakt aldrig genomfördes på grund av att domstolarna upphävde besluten. Avseende licensjakten 2015 som genomförts fullt ut, framhöll regeringen att beslutet prövats av Naturvårdsverket, som kommit fram till att beslutet varit förenligt med AHD. Regeringen delade inte kommissionens uppfattning att 12 % av vargstammen inte kan vara i begränsad omfattning och i begränsad mängd.¹²⁶

---

¹²³ A.a. punkt 66.

¹²⁴ Svar kompletterande motiverat yttrande, punkt 33–38.

¹²⁵ A.a. punkt 39–51.

¹²⁶ A.a. punkt 59–61, 79–84.

6 Analys

Beslut om licensjakt på varg har fattats sex gånger under en period av sju år. Tre av dessa beslut har prövats av domstol¹²⁷, som kommit fram till att besluten i samtliga fall inte varit förenliga med gällande rätt. Det ska dock erinras om att varken HFD eller EU-domstolen har prövat licensjakten. Kommissionen har i sitt kompletterande motiverat yttrande¹²⁸ klargjort att den inte anser att den svenska licensjakten är förenlig med bestämmelserna i AHD och att Sverige därmed har brutit mot EU-rätten. Regeringen å sin sida menar att licensjakten har varit förenlig med AHD och att Sverige därmed inte har brutit mot EU-rätten. Jag kommer nu därför att diskutera om Naturvårdsverket och länsstyrelserna har gjort korrekta bedömningar vid deras beslut om licensjakt på varg.

6.1 Gynnsam bevarandestatus

Utgångspunkten är att vargen är en strikt skyddad art och därför endast får jagas under vissa särskilda förhållanden. Som klargjorts ovan i avsnitt 4 kräver såväl artikel 16.1 e AHD som 23 c § JF att jakten inte försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus för vargen i dess naturliga utbredningsområde. Att licensjakt på varg får ske även om en gynnsam bevarandestatus inte föreligger klargjordes i målet *Den finska vargen*, men i sådana fall begränsas utrymmet för licensjakt betydligt.¹²⁹ I detta sammanhang får riksdagens beslut från 2013 om att den svenska vargstammen har en gynnsam bevarandestatus särskild betydelse, då länsstyrelserna i sin bedömning av om licensjakt bör ske utgår från detta. Huruvida gynnsam bevarandestatus föreligger eller ej kan jag inte uttala mig om. Däremot kan kommissionens åsikt om att så inte är fallet lyftas fram tillsammans med de miljörättsliga utgångspunkterna om den

---

¹²⁷ Kammarrätten 2013, förvaltningsrätten 2014, kammarrätten 2016.

¹²⁸ Se Kapitel 5.

¹²⁹ Se avsnitt 3.1.3.

försiktighetsprincip som finns i såväl den svenska som den europeiska miljöretten.¹³⁰

MB ska tillämpas så att den biologiska mångfalden bevaras. Tolkningen av detta delmål har preciserats med hjälp av miljö kvalitetsmål. I kvalitetsmålet som citeras ovan¹³¹ framgår att arter ska ha ett livskraftigt bestånd med tillräcklig genetisk variation. För gynnsam bevarandestatus lyfter AHD bland annat fram att artens naturliga utbredningsområde inte får minska. Av kapitel 2 har det framgått att renskötselområdet medför att en naturlig invandring av nya vargindivider är kraftigt begränsad, vilket lett till att vargens genetiska status är dålig. Renskötselområdet tillhör dessutom en del av vargens naturliga utbredningsområde, vilket enligt AHD inte får begränsas för att bevarandestatusen ska anses vara gynnsam. Det kan ifrågasättas om tillräcklig hänsyn till detta har beaktats vid beslut om vargstammens gynnsamma bevarandestatus. Jag vill mena att riksdag och regering inte i tillräcklig omfattning beaktat de miljörettsliga aspekterna vid beslutet.

6.2 Licensjakten förenlighet

Huvudfrågeställningen i uppsatsen är: om den svenska licensjakten på varg är förenlig med gällande rätt. Denna ska nu analyseras. Som diskuterats ovan är synen på vargstammens gynnsamma bevarandestatus splittrad, vilket gör det svårt vid bedömningen om licensjakten kommer att försvåra upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus. Återigen vill jag poängtera de miljörettsliga utgångspunkterna, framförallt försiktighetsprincipen men också det övergripande målet om en hållbar utveckling,¹³² vilket borde tala för att den svenska licensjakten i alla fall risker att försvåra upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus.

---

¹³⁰ Se avsnitt 3.1 och 3.2.1.

¹³¹ Se avsnitt 3.2.1.

¹³² Se avsnitt 3.2.1.

Licensjakt på varg ska utgöra en sista åtgärd när ingen annan lämplig lösning finns. Kommissionen menar att Sverige inte i tillräcklig utsträckning har övervägt andra lämpliga lösningar för att komma till rätta med problemet.¹³³ Uppenbarligen har kommissionen tolkat kravet betydligt striktare än de svenska myndigheterna. Exempelvis menade Naturvårdsverket vid beslut om licensjakt 2013, att jakt var det enda sättet att på kort sikt minska inavelsgraden.¹³⁴ Detta argument underkändes av kammarrätten eftersom Naturvårdsverket inte visade på andra eventuella lösningar av problemet.¹³⁵ Framförallt fanns ingen undersökning på vad som skulle ske om någon licensjakt överhuvudtaget inte genomfördes.

Den svenska prövningen har dock fokuserat på om licensjakten varit ändamålsenlig och proportionerlig i förhållande till sitt syfte.¹³⁶ Syften bakom den svenska licensjakten har varit att öka toleransen hos allmänheten, genetiskt stärka vargstammen, minska tätheten på varg samt begränsa socioekonomiska konsekvenser till följd av vargen. Ovan angivna syften har ansetts som acceptabla syften i sig,¹³⁷ med undantag för syftet att minska koncentrationen av varg. Däremot har inte besluten ansetts ändamålsenliga, eftersom myndigheten inte kunnat påvisa hur licensjakten skulle leda till att det angivna syftet uppnåddes. Även om bara tre beslut prövats av domstolen, så har liknande skäl angetts för jakten¹³⁸ och därför menar jag att även de beslut som inte prövats i domstol har varit i strid med gällande rätt.

Avseende proportionalitetsbedömningen kom kammarrätten 2013 fram till att ett uttag på 16 vargar ansågs vara relativt omfattande.¹³⁹ Domstolen kom fram till att beslutet inte kunde vara proportionerligt. Detta med tanke på det svaga stödet för att licensjakten skulle uppnå sitt syfte, samt det relativt

---

¹³³ Se kapitel 5.

¹³⁴ Se avsnitt 4.1.1.

¹³⁵ Se avsnitt 4.1.2.

¹³⁶ Se avsnitt 3.1.4.

¹³⁷ Se avsnitt 4.1.2.

¹³⁸ Se tabell kapitel 4.

¹³⁹ Se avsnitt 4.1.2.

omfattande uttaget. Motiveringen stämmer väl med kommissionens vägledning,¹⁴⁰ att nyttan med beslutet ska ställas i proportion till påverkan av vargen. 2013 års beslut medgav jakt på ungefär 5,9-7% av den svenska stammen, vilket går att jämföra med övriga fattade beslut¹⁴¹ som alla har omfattat mellan 7-14,2%. Om kammarrätten anser att ett uttag på 5,9-7% av vargstammen anses som relativt omfattande måste ett uttag på mellan 7-14,2% också ses som omfattande och därför vara oförenlig med kraven i artikel 16.1 e AHD. I bedömningen ska givetvis beslutens ändamålsenlighet vägas in. Som framgått av stycket ovan är min bedömning att myndigheternas beslut inte varit ändamålsenliga.

Den praxis som finns från EU-domstolen ger uttryck för att artikel 16.1 AHD ska tolkas och beviljas restriktivt för att inte underminera syftet med direktivet. Slutligen anser jag, att myndigheterna vid beslut om licensjakt, inte i tillräcklig utsträckning beaktar det miljörättsliga skyddet som vargen i egenskap av strikt skyddad art åtnjuter. Därför menar jag att den licensjakt på varg som sker i Sverige inte är förenliga med gällande rätt.

---

¹⁴⁰ Se avsnitt 3.1.3.

¹⁴¹ Se tabell kapitel 4.

Käll- och litteraturförteckning

KÄLLOR

Tryckta källor

Offentligt tryck

Sverige

Propositioner

Prop. 1997/98:45 Miljöbalk.

Prop. 2001/02:72 Ändringar i regeringsformen – samarbetet i EU m.m.

Prop. 2004/05:150 Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag.

Prop. 2008/09:210 En ny rovdjursförvaltning.

Prop. 2012/13:191 En hållbar rovdjurspolitik.

Övriga riksdagstryck

Rskr. 2009/10:7.

Europeiska unionen

Europeiska kommissionen

Kommissionens meddelande ”Om försiktighetsprincipen”, KOM(2000) 1 slutlig.

Europeiska unionens råd

Rådets beslut 82/72/EEG av den 3 december 1981 om ingående av konventionen om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö, EGT 1982 L 38/1.

Rådets beslut 93/626/EEG av den 25 oktober 1993 om ingående av konventionen om biologisk mångfald, EGT 1993 L 309/1.

Rättsfall m.m.

Sverige

Högsta förvaltningsdomstolen

HFD 2015 ref 79.

Kammarrätten

Kammarrätten i Stockholm, mål 3273-13, dom 2014-11-14.

Kammarrätten i Sundvall, mål 2949-15, dom 2016-01-13.

Kammarrätten i Sundsvall, mål 2950-15, dom 2015-12-29.

Kammarrätten i Stockholm, mål 972-16, dom 2016-04-13.

Kammarrätten i Göteborg, mål 801-802-16 och 1312-1317-16, dom 2016-04-08.

Förvaltningsrätten

Förvaltningsrätten i Stockholm, mål 2428-13, dom 2013-05-02.

Förvaltningsrätten i Stockholm, mål 30966-13 och 598-14, dom 2014-12-23.

Förvaltningsrätten i Uppsala, mål 6761-15, dom 2016-01-29.

Förvaltningsrätten i Karlstad, mål 5205-5206-15, 5208-5209-15, 5214-5215-15, 5277-5278-15 och 76-77-16, dom 2016-02-12.

Europeiska unionen

EU-domstolen

C-14/83 *von Colson och Kamann mot Land Nordhien-Westfalen*,
EU:C:1984:153.

C-127/02 *Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee och
Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels mot Staatssecretaris
van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij*, EU:C:2004:482

C-182/02, *Ligue pour la protection des oiseaux m.fl. mot Premier ministre
och Ministre de l'Aménagement du territoire et de l'Environnement*,
EU:C:2003:558.

C-6/04 *Europeiska kommissionen mot konungariket Storbritannien och
Irland*, EU:C:2005:626.

C-212/04 *Konstantinos Adeneler m.fl. mot Ellinikos Organismos Galaktos*,
EU:C:2006:443.

C-542/05 *Europeiska kommissionen mot Republiken Finland*,
EU:C:2007:341.

C-76/08 *Europeiska kommissionen mot Republiken Malta*, EU:C:2009:535.

Beslut

Sverige

Naturvårdsverket

Naturvårdsverket, dnr 411-7484-09, beslut 2009-12-17.

Naturvårdsverket, dnr NV-00306-11, beslut 2011-01-13.

Naturvårdsverket, dnr NV-01007-13, beslut 2013-01-30.

Naturvårdsverket, dnr NV-08512-13, beslut 2013-12-19.

Naturvårdsverket, dnr NV-06561-14, beslut 2014-10-30.

Naturvårdsverket, ärendenr NV-08089-15, NV-08243-15, NV-08591-15, NV-08659-15, beslut 2015-12-18.

Länsstyrelsen

Länsstyrelsen Värmland, dnr 218-8140-2014, beslut 2014-11-28.

Länsstyrelsen Örebro, dnr 218-6634-2014, beslut 2014-11-28.

Länsstyrelsen Dalarna, dnr 218-185-2015, beslut 2015-01-16.

Länsstyrelsen Gävleborg, dnr 218-7087-15, beslut 2015-11-10.

Länsstyrelsen Dalarna, dnr 218-11691-2015, beslut 2015-11-11.

Länsstyrelsen Värmland, dnr 218-7632-2015, beslut 2015-11-11.

Länsstyrelsen Västmanland, dnr 218-5670-15, beslut 2015-11-11.

Länsstyrelsen Örebro, dnr 218-5939-2015, beslut 2015-11-11.

Elektriska källor

Canis lupus lupus, Art Databanken, <<http://artfakta.artdatabanken.se/taxon/100024>>, besökt 2016-05-19.

Europeiska kommissionen: Vägledning om strikt skydd för djurarter av intresse för gemenskapen i enlighet med rådets direktiv 99/43/EEG om bevarande av livsmiljöer, Bryssel februari 2007, <www.naturvardsverket.se/hb/Arts-kyddsforordningen/Ovriga-lagar/Artskydd-i-EU-och-i-Sverige/Habitatdirektivet/EU-kommissionens-vagledning/>, besökt 2016-06-19.

Kompletterande motiverat yttrande – Överträdelse nummer 2010/4200 (SG-Greffe(2015)D/6901), Europeiska kommissionen 2015-06-19, <<https://db.t-t/iMsAeZqN>>, besökt 2016-05-19.

Liberg, Olof och Sand, Håkan, "Effects of migration and selective harvest for the genetic status of the Scandinavian wolf population. A report to the Swedish Environment Protection Agency, SEPA (Naturvårdsverket)", 2012-12-15 <<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:slu:epsilon-e-1545>>, besökt 2016-05-19.

Naturvårdsverket: Fakta om vargen, <www.naturvardsverket.se/Sa-mar-miljon/Vaxter-och-djur/Rovdjur/Fakta-om-varg/>, besökt 2016-05-19.

Naturvårdsverket, Varg, inavel i Skandinavien, <www.naturvardsverket.se/Sa-marmil-jon/Statistik-A-O/Varg-inavel-/>, besökt 2016-05-19.

Naturvårdsverket: Vägledning gällande licensjakt efter varg 2016 (Ärendenr: NV-06215-15), 2015-10-07, <www.naturvardsverket.se/upload/stod-i-miljoarbetet/vagledning/vilt/licens-jakt/V%C3%A4gledning%20g%C3%A4llande%20licensjakt%20efter%20varg%202016.pdf>, besökt 2016-05-19.

Regeringskansliet: Svar på kompletterande motiverat yttrande angående Sveriges underlåtenhet att uppfylla sina skyldigheter enligt artiklarna 12 och 16 i direktiv 92/43/EEG om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter (KOM:s ref SG-Greffe(2015) D/6901, ärendenummer 2010/4200), Utrikesdepartementet 2015-08-19, <www.regeringen.se/artiklar/2015/08/regeringen-svarar-eu-kommissionen-om-svensk-vargpolitik/>, besökt 2016-05-19.

LITTERATUR

Bernitz, Ulf & Kjellgren, Anders, *Europarättens grunder*, 5., [omarb. och uppdaterade] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2014.

Christiernsson, Anna, *Rättens förhållande till komplexa och dynamiska ekosystem: en studie om rättsliga förutsättningar för adaptiv och ekosystembaserad reglering och planering för bevarandet av biologisk mångfald vid jakt*, Luleå University of Technology, Diss. Luleå : Luleå tekniska univ., 2011, Luleå, 2011.

Jan Darpö: "Vargen och domstolscirkusen 1 - Om den svenska rovdjurspolitiken och mötet med EU-rätten", InfoTorg/Rättsbanken, publicerad 2014-12-01. <www.infotorg.se>, besökt 2016-05-19.

Jan Darpö: "Vargen och domstolscirkusen 2 - Om den svenska rovdjurspolitiken och mötet med EU-rätten", InfoTorg/Rättsbanken, publicerad 2014-12-22. <www.infotorg.se>, besökt 2016-05-19.

Kleineman, Jan. Rättsdogmatisk metod. I *Juridisk metodlära* 1 uppl, Fredric Korling & Mauro Zamboni, (red.), 21 – 45. Lund, Studentlitteratur, 2013

Lönnberg, Einar, *Bidrag till vargens historia i Sverige*, Stockholm, 1934.

Michanek, Gabriel & Zetterberg, Charlotta, *Den svenska miljörätten*, 3., [rev.] uppl., Iustus, Uppsala, 2012.

Reichel, Jane. EU-rättslig metod. I *Juridisk metodlära* 1. uppl, Fredric Korling & Mauro Zamboni, (red.), 109 – 140. Lund, Studentlitteratur, 2013